

O‘smirlik davridagi bolalar ijtimoiylashuviga ta‘sir qiluvchi omillar

**Pirjonov Sarvarbek Davlatovich – UrDU Magistratura bo‘limi Psixologiya
(faoliyat turlari bo‘yicha) ixtisosligi 2 kurs magistranti**

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiylashuv jarayonining, shaxslararo munosabatlar va ijtimoiy munosabatning mazmun –mohiyati, shuningdek, o‘smirlik davridagi bolalar ijtimoiylashuviga ta‘sir qiluvchi omillar to‘g‘risidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so‘zlar: o‘smir, ijtimoiylashuv, shaxslararo munosabatlar, ijtimoiy munosabat, ijtimoiy norma, kommunikativ tomon, pertseptiv tomon, interaktiv tomon.

Xozirgi davrda o‘smirlarni tarbiyalashning o‘ziga xos xususiyatlari, qonuniyatlari, imkoniyatlari, xatti-xarakat motvilarining ifodalanishining va vujudga kelishining murakkab mexanizmlari mavjud, shuni alohida ta‘kidlash kerakki, o‘smirlarni tarbiyalashda ularning xususiyatlarini to‘la xisobga olgan holda ta‘limiy - tarbiyaviy tadbirlarni qo‘llash - shaxslararo munosabatlarda anglashilmovchilikni vujudga keltirmaydi, sinf jamoasi o‘rtasida iliq psixologik iqlimni yaratadi.

O‘smir yoshida olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyatning asosini guruhdagi mavqe, guruhiy munosabatlari va shaxs sifatida shakllanishning davomiyligini ta‘minlab beruvchi quyidagi ketma-ketlikda qo‘llash lozim:

1-omil: o‘smirlarning jamoada xamkorlikdagi ish faoliyatlari jarayonida shakllanish;

2-omil: faoliyat jarayonida hosil bo‘ladigan tasavvurlar, fikrlar, e‘tiqodlar, g‘oyalar, his-tuyg‘ularni to‘laqonli tarzda etilishiga yordam berish jarayonida shakllanishi;

3-omil: hissiy kechinmalar turli hulq – atvorni va uni shakllarida o‘ziga xosliklarni shakllantirish jarayoniga bog‘liqdir.

O‘smirlar tomonidan ijtimoiylashuvning, ya‘ni jamiyatda o‘z o‘rni, ijtimoiy normalarga rioya qilishligi, o‘zi va o‘ziga o‘xshash shaxslar bilan murakkab o‘zaro munosabatlarni shakllanishida ta‘sir qiluvchi turli xodisalarni psixologik tabiatini va qonuniyatlarini tushunib yetish, munosabatini murakkab psixologik

mexanizmi va qonuniyatlarini o‘zida ifodalash ko‘nikmasiga ega bo‘lishlikni shakllantirish lozim.

Inson ko‘pgina va turli tuman ijtimoiy munosabatlarni sub’ekt, ya’ni manbasi hisoblanadi. Bu munosabatlarda 2 ta asosiy turni ajrata bilish kerak.

- 1) Ijtimoiy munosabatlar.
- 2) shaxslararo munosabatlar.

Birinchi, shaxslarning jamiyatda tutgan o‘rni, roli haqidadir, ya’ni ularni aniq belgilangan va tasdiqlangan xatti-xarakatlari, ya’ni ulardan kutilayotgan jamiyat uchun kerakli bo‘lgan xatti-xarakatlardadir. Demak, bularni manbasi (sub’ekti) shaxs emas, balki jamiyat hisoblanadi.

Shaxsni ijtimoiy o‘rni (roli) aniq belgilangan hatti-xarakat emas, bu jarayonda shaxs o‘z o‘rnini (rolini) qanday tushunganligi, qanday uslub bilan bajarish kabilardadir. Ya’ni otalik (o‘rni) roli, vazifasi, hisobi vazifasini o‘yinchi, jinoyatchi vazifasini qanday bajarishdadir.

Ushbu jamiyatga doir munosabatlarda shaxslararo munosabatlar paydo bo‘ladi va o‘zaro munosabat rollarini shakllanadi hamda bizga ma’lum bo‘lgan “g’irt kalla-kesar”, “g’irt maxluq”, “mana yigit”, “yigit degan shunaqa bo‘ladi” degan umumlashtiruvchi munosabatlar kelib chiqadi.

Shaxslararo munosabat ijtimoiy munosabatlardan farqi, ularni his hayajoningda; ya’ni ijtimoiy psixologiya ko‘rsatib berishga kishilarni bir-birlariga kon’yuktiv, ya’ni bironta ijtimoiy faoliyatda o‘zini ko‘rsatish orqali yaqinlashuvi va bularga qarama-qarshi, ya’ni bir-birlaridan uzoqlashuvida. Demak, bu jarayonda shaxslararo bir-biriga hohish, istak, hurmat va ba’zi birlarini yoqtirmaslik, dag’allik kabilarni ham kelib chiqadi. Jamiyatning har bir a’zosini yoki salbiy his-hayajonlarini paydo bo‘lishlarini suratga olish va ularga qanday yondashish kerakligini ijtimoiy psixologiya fani o‘rgatadi.

Munosabat masalasini (formasini) shakli asosida emas, balki uning asosida o‘rganish kerak. Ya’ni munosabat mexanizmiga (qonuniyatlariga) e’tibor bermoq kerak. Munosabati va faoliyat birligi munosabat orqali faoliyatni tashkil qilish va boyitish kabilarni misol qilish mumkin.

Munosabat tizimini ochib berishda uchta bir-biri bilan bog‘liq tomonlari:

- kommunikativ (fikr almashuv, fikrlashish, tushunish);
- pertseptiv (qabul qilish, idrok qilish);

- interaktiv (tashqi xarakterlanish ichik xarakterga aylantirish jarayoni) orqali bir-birlari bilan axborot almashadilar va faoliyatlarida bir-biriga ta'sir qiladilar.

Birichidan, kommunikatsiya (fikr almashuv) munosabatida axborot berish katta o'rin egallaydi, hamda bir-birini tushunishga olib keladi va aktivlik manbasi hisoblanadi, natijada axborot faqat qabul qilinib qolinmasdan balki o'ylashga, fikrlashga yoki ma'lum bir xulosaga olib kelishi mumkin, ikkinchidan, axborot almashish bitta kommunikatsiyaga (shaxs) ikkinchisi tomonidan psixologik ta'sir qilishni keltirib chiqaradi, natijada munosabat jarayoni o'zgarib boradi. Uchinchidan, ularni bir-birlarini tushunishi uchun kommunikator (axborot yetkazuvchi) va retsipient (axborot qabul qiluvchi) bir-birlariga o'zaro tizimni bilmog'i kerak; To'rtinchidan, axborot jarayonida turli to'laqlar (ijtimoiy, siyosiy, diniy, kasbiy kabi) paydo bo'lishi mumkin. Bu ijtimoiy sabablardan tashqari aniq psixologik to'laqlar (uyatchanlik, ichimdagini top, mezonidagi, ishonchsizliklar kabilar) ham paydo bo'lishi mumkin.

Demak, jamiyatdagi axborot tarqatish o'ziga xos filtr (analiz) qilish jarayonidan o'tadi. Bu filtr (analiz) ishonish va ishonmaslik hollarini keltirib chiqaradi.

Ishonch va ishonmaslik jarayonini yengillashtiruvchi manbalar ham mavjud bo'lib, axborotni qabul qilishga bosqichiga ta'sir qiladi. Bunga nutqni ohangdor va turli ranglarda ifodalanish jarayoni kiradi. Axborot ikki turdan iborat bo'lib, u seskantiruvchi (ya'ni buyruq, iltimos, kengash kabilar) ikkinchidan, konstatlik darajasida axborotni izohlash kiradi. Turli axborotlarni ramziy belgilar orqali ham yetkazish mumkin. Lekin asosiy axborot mezon bu nutq va uni ifodalashdir. Ritorika ham asosiy xususiyatga ega bo'lib, unda ishontirish madaniyati yuqori turadi. Axborot jarayonini 5 ta tushuncha orqali ta'minlash mumkin.

1. Kim axborot beryapti?
2. Nima bayon qilinayapti?
3. Axborot yetkazish qanday amalga oshmoqda?
4. Axborot kimga qaratilgan?
5. Qanday mazmunga ega?

Axborot 3 ta turda bo'lishi mumkin.

- 1) ochiq axborot;
- 2) yopiq;
- 3) uzoqlashgan axborot

Yuqoridagilarni har biri o‘zlarining ramziy ma’nosiga ega bo‘lishi mumkin. (jest, mimika, pantomimika kabilar). Lekin ularni har kim o‘z ruhiyatiga qarab turlicha tuzilishi mumkin. Ya’ni boshni xarakterga keltirish - ba’zi bir odamlarda to‘g‘ri deb qabul qilinsa, ba’zi bular noto‘g‘ri deb qabul qiladir.

Munosabatga yordamchi manba sifatida ovoz tembri (ohangi), pauza (to‘xtami), yo‘nalishi, yig‘lash, kulgi kabilar ham kiradi. Munosabatda yana bir vaziyat ya’ni vaziyat ya’ni bir-birlariga to‘g‘ri yuzma-yuz boqish, yoki yarim doira aylanma orqali boqish; yoki esa bilan qarash kabilar ham o‘ziga xos ahamiyatiga ega.

Munosabatlar ko‘z kontaktini (uchrashuvi), qo‘l sezgilarini bir-birlariga tegishli orqali ham paydo bo‘lishi mumkin. Ular yondamida muloqot vazifasiga ega bo‘lgan munosabat o‘rnatiladi.

Munosabat ishtirokchilari bir-birlarini tushungan holda strategiya (reja) va (muvaffaqiyat) amalga oshadi. Munosabat asta-sekin muloqotga aylanadi va bir-birlarini tushuna boshlaydilar. Boshqa kishini tushunish har kimni o‘zini tushunish yoki ongi bilan bog‘liq. Bu jarayon ikki yo‘l bilan: o‘zini shu kishini o‘rniga qo‘ya bilishi va uni o‘zi muloqotdagi kishi tomonidan qanday qabul qilinayotganligini anglash bilan amalga oshadi. Bu jarayonda boshqa kishi haqida qabul qilinayotgan axborotlardan yangi axborot asosiy mazmunga ega. Lekin ba’zi bir umumlashtirilgan axborot manbalari ba’zan to‘g‘ri qilmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Davletshin M. G. Umumiy psixologiya. T., TDPU, 2002.
2. Ivanov I., Zufarova M. Umumiy psixologiya. O‘z.FMJ., 2008.
3. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. Darslik. T.: 2012 .
4. Maxsudova M.A. Muloqot psixologiyasi. T., 2006

Research Science and
Innovation House

